ADY ENDRE: MINI-DOSAR DE RECEPTARE CRITICĂ ŞI MOŞTENIRE VARADINIANĂ

Ady Endre: a Small Critical Reception File and Varadinian Heritage

Dan H. POPESCU[1]

Abstract

The present paper is *neither* a detailed survey of the Romanian traslations from the works of Ady Endre, the great Hungarian modernist poet, *nor* a comprehnesive file on his crititical reception in a multi- or intra- cultural space, which has, as one can easily suspect, its own contradictions and completion. It is rather an alert re-valuation, starting from a selection of articles, prefaces, afterwords and introductions – written in the last one hundred years, during which *solitude* is the least invoked concept when it comes to the encounters of great minds.

Keywords: Ady Endre, biography, life in Oradea, Eugen Jebeleanu's translation into Romanian

1. Repere biografice

1.1 Se ştie că scriitorul s-a născut în judeţul Sălaj, la Meţent (cf. Şuluţiu în ed. Antonescu 140) sau Metenţiu / Érmindsent (cf. Jebeleanu 3) sau Mecenţiu (cf. Antonescu 5), în 22 noiembrie 1877, pe valea Eriului[2]. Provenind dintr-o „familie cu vechi ascendenţe nobiliare" (cf. Baconsky în ed. Acsan), ale cărei spiţe puteau fi „urmărite până pe la anul 1400" (Jebeleanu 3), viitorul scriitor nu se va putea bizui pe starea materială a părinţilor săi, căci „nemeşii" (Şuluţiu în Antonescu 140) de odinioară ajunseseră simpli boiernaşi. Eugen Jebeleanu creionează, în prefaţa ediţiei din 1955 a poemelor lui Ady, un tablou cu o voită încărcătură emoţională, din resorturi oarecum lesne de înţeles – poetul nu trebuia să apară ca beneficiind de avantajele unei origini oarecum *nesănătoase* pentru ideologia oficială:

> *Ady Endre vede lumina zilei într-o casă care pare mai mult o colibă: acoperişul e de stuh, întrecut de cumpăna fântânii, umilă şi ea. Părinţii mai au vreo patruzeci de pogoane de pământ şi cei şapte pruni*[3] *de pe blazonul familiei, dar nu pe acestea se va sprijini Ady Andre.*[4] (3)

Şi criticul sătmărean Nae Antonescu pare să subscrie la aceeaşi imagine – deşi scrie în 1996 –, atunci când pomeneşte de anii de şcoală primară, accentuând ideea de condiţie precară a mediului în care a crescut scriitorul, care pare să fi învăţat „atâta carte câtă s-a

[1] Assoc. Prof. PhD., *Partium* Christian University, Oradea

[2] În zilele noastre, desigur, localitatea poartă numele scriitorului.

[3] Nobilii de „şapte pruni" erau cei cu proprietăţile cu cele mai mici suprafeţe, deci de condiţie modestă în raport cu celelalte categorii de nobili. „Emblema" apare şi într-una din creaţiile cu coloratură emoţională ale lui Ady, *În Sălajul plin de hopuri*: „În Sălajul plin de hopuri / La umbră de şapte pruni / Putea încă aştepta / Sufletul meu adormit / Pân-la vremea cu minuni" (trad. Emil Giurgiuca în ed. Antonescu 8).

[4] Italicele sunt conform ediţiei din 1955, reluate, ca şi întreg paragraful acesta, de Eugen Jebeleanu, în ediţia din 1977, adică într-o perioadă mai „dezgheţată".

BDD-A2886 © 2013 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:58 UTC)

putut învăţa la acea dată într-un cătun aproape părăsit şi departe de valorile civilizaţiei moderne”[5] (6). Se creează, de asemenea, şi premisele unei uşoare confuzii prin evidenţierea faptului că Ady Endre ar fi fost „coleg de copilărie cu pictorul Aurel Popp, altă zestre artistică de pe plaiurile sătmărene”[6]. Un lucru e sigur: poetul – căci oricât de diversificată şi de valoroasă i-a fost producţia artistică, istoria literară l-a reţinut în primul rând ca pe un mare poet –, dat fiind că satul avea o populaţie mixtă, i-a cunoscut pe români şi le-a învăţat limba, familiarizându-se de la o vârstă fragedă cu problemele specifice relaţiilor interetnice din această zonă geografică[7].

După studiile secundare / liceale la Careii Mari (Jebeleanu 4)[8] şi la Zalău, urmează o perioadă cursurile Facultăţii de Drept de la Debreţin, dar foarte *à contre coeur*, cum subliniază A. E. Baconsky (în Acsan 9), aspiraţiile sale venind în contradicţie cu ambiţia părinţilor de a-l vedea „funcţionar public” (Jebeleanu) sau „jurist respectabil” (Baconsky). Aici îi apare primul volum de versuri, în anul 1899, „lipsit de originalitate şi din care nu se putea bănui încă nimic din viitoarea înflorire a talentului său”, afirma Octav Şuluţiu (în Antonescu 141); „debutează anodin ca şi Rilke, cu un volum de poezii care nu spune aproape nimic”, conform lui A. E. Baconsky (în Acsan 9)[9]; „un debut prea puţin semnificativ din punctul de vedere al viziunii şi realizării artistice”, susţine şi Nae Antonescu (6).

Între cei trei critici români pare să existe un consens, deşi scriu în perioade semnificativ diferite din punct de vedere cronologic şi istoric. Pentru conaţionalul şi contemporanul lui Ady, Fehér Dezső, lucrurile stau un pic altfel. În introducerea la cartea sa dedicată jurnalisticii orădene a lui Ady[10], el face referire la volumul *Versek* ca având o prefaţă scrisă în termeni „foarte călduroşi” de către Abrány Emil şi bucurându-se de o bună receptare din partea gazetelor budapestane, de regulă mai zgârcite în aprecieri la adresa poeţilor din provincie. E un moment care îi întăreşte lui Ady încrederea în viitorul său de scriitor şi de jurnalist.

Pentru că, aşa cum scria Fehér Dezső, poetul simţise „chemarea diavolului cu dinte de oţel – pana de ziarist – încă din perioada în care era jurist la Debreţin” (5). Acolo începuse ca şi colaborator la „Foaia Facultăţii”, continuase ca şi colaborator retribuit la „Gazeta de Debreţin”, pentru ca în 1898 să se angajeze la ziarul opoziţiei, „Debreţin”, abordând, cu impetuozitatea şi generozitatea specifică vârstei, pentru doar 30 de forinţi pe lună, sumedenia de genuri şi subgenuri pe care le presupune munca la ziar: „editoriale,

[5] Din prefaţa, de dimensiunile unui studiu, a reeditării volumului *Sânge şi aur*, apărut în traducerea lui George A. Petre în 1930, la Oradea.
[6] Cei doi s-au întâlnit, de fapt, la Carei, în timpul studiilor secundare.
[7] Conform lui Octav Şuluţiu, în profilul de istorie literară cu rol de prefaţă la antologia în limba română din 1948 din poezia lui Ady, profil cotat de Nae Antonescu ca fiind „afectat vizibil de un militantism stângist”, Ady a devenit un apărător al românilor împotriva „şovinismului îndârjit şi desnaţionalizator” al unor politicieni maghiari.
[8] Jebeleanu e singurul dintre cei utilizaţi în cercetarea noastră care face apel la această denumire, probabil pentru a reda parfumul de epocă.
[9] În *Poemele tuturor tainelor*, ediţie îngrijită de Ion Acsan, textul lui Baconsky este preluat din cartea sa, *Panorama poeziei universale moderne*.
[10] Este cartea menţionată la nota 1, publicată cu sprijinul Consiliului Judeţean Bihor.

BDD-A2886 © 2013 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:58 UTC)

reportaje, colaje de ştiri, foiletoane, (...) reportaje economice." (Fehér 5). Cu visurile de poet şi jurnalist de renume pe cale de a se transforma în realitate, a simţit că ar putea totuşi să le producă părinţilor mari deziluzii, de aceea îşi motivează opţiunile într-o scrisoare de răspuns adresată mamei sale:

> Nu m-a satisfăcut niciodată ideea de a-mi petrece viaţa ca un blajin judecător la tribunal sau să beneficiez de traiul comod şi liniştit al unui subprefect – eu aveam nevoie de ştiri, de glorie, ele neputând fi înlocuite cu nimic. Te iubesc, te iubesc şi acum, dragă mamă, te iubesc nespus şi din cauza acestei iubiri am îmbrăţişat o carieră mai înaltă. Sunt bărbat de acum şi pot să decid. (...) Mulţi au procedat ca mine. Conţi şi baroni au renunţat la toate bogăţiile pentru a urma dorinţele sufletului. Poate că au răbdat de foame, dar au avut glorie, mândrie şi linişte. (în Fehér 6)[11]

1.2 Un citat care pune în evidenţă puternica legătură cu mama, eventual un complex matern detectabil şi în relaţia cu marea sa dragoste, Leda, cu care se va intîlni nu peste multă vreme, la Oradea. Pe imaginea Ledei – de fapt, anagrama lui Adel –, se focalizează atenţia celor care îi promovează opera în spaţiul limbii române. Pentru Octav Şuluţiu, iubirea pentru Leda, „soţia unui farmacist, mai în vârstă şi mai cultă decât el", este „primul mare eveniment" din viaţa lui Ady, un „prilej de totală transformare sufletească" (în Antonescu 141). Eugen Jebeleanu este ceva mai rezervat. După ce se mulţumeşte să menţioneze că, la Oradea, Ady intrase în redacţia ziarului *Szabadság / Libertatea* şi că în acest oraş i s-a reprezentat „prima – şi ultima – piesă de teatru: Mühelyben ("În atelier")" (4), editorul şi traducătorul român insistă pe plecarea la Paris, în 1904, al cărei motiv „nu trebuie căutat numai în iubirea pentru Leda, tînăra, frumoasa şi inteligenta femeie, pe care Ady o cunoscuse" (4). A. E. Baconsky menţionează că al doilea volum de versuri al poetului trece neobservat, în schimb, în ce priveşte relaţia cu Leda, extinde comparaţia cu Rilke: „tot asemenea marelui contemporan austriac se îndrăgosteşte de o femeie mai în vârstă decât el ce-i va fi inestimabil mentor spiritual" (în Acsan 9)[12] Brüll Adél, soţia farmacistului din Oradea, era doar cu cinci ani mai mare decât Ady, fiind „un tip de Madame Bovary superioară, foarte cultă, iubitoare de literatură şi călătorii". Nae Antonescu are o privire mai frustă asupra relaţiei: „o dragoste arzătoare se încinge între cei doi protagonişti", cel mai câştigat fiind Ady, care ia, prin intermediul Ledei, contact cu limba franceză şi cu poeţii simbolişti. Volumul de versuri din 1903, *Még egyszer / Încă o dată* este menţionat în treacăt, ca „preludiul marilor creaţii" (6). Singurul care acordă mai mult credit întâlnirii cu marea pasiune şi cu vocile lirice printre care Ady îşi găseşte afinităţi elective, precum Baudelaire sau Verlaine, ca fecundând conţinutul noului volum, este Octav Şuluţiu, pentru care, cu *Még egyszer*, „poetul începe să-şi dea pe faţă adevăratele

[11] Iubirea profundă clamată este arondată unei cariere pusă pe un piedestal asociat unor titluri de noblețe. Posesorii acestora, în pofida sacrificiilor făcute, nu credem însă că au avut cu adevărat parte de *linişte,* dar această credință ține încă de naivitatea inerentă lipsei de experiență a celui care se vrea capabil de decizii definitive.

[12] În cazul lui Rilke, diferența de vârstă între el și Lou Andreas-Salomé, cea care îl subjugase și pe Nietzche atât farmecelor cât și inteligenței ei, era de paisprezece ani.

BDD-A2886 © 2013 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:58 UTC)

posibilităţi de expresie." Nu se poate vorbi încă de un Ady „în toată maturitatea geniului sau. Dar în bobocii înfloriţi se presimte conturul viitoarelor fructe." (în Antonescu 141)

Interesante sunt însă şi circumstanţele venirii la Oradea, relatate de Fehér Dezső, care apelează la mărturiile lui Pásztor Bertalan, redactorul adjunct al lui *Szabadság / Libertatea*. Atenţia acestuia din urmă fusese atrasă de unitatea, fundamentată pe spirit şi talent, a unor scrieri variate – editoriale, ştiri, crochiuri, poezii –, sub semnături ca „A. E., Bandi, Dyb", iar ca valoare peste media celorlaţi gazetari din Debreţin. Însărcinat cu găsirea unui jurnalist cât mai bun, dat fiind că se eliberase un post în redacţia *Libertăţii*, Pásztor Bertalan se deplasează la Debreţin, unde dă peste un Ady destul de vulnerabil, „plătit cu un salariu mic, fără o ambianţă culturală", ducând o viaţă punctată de „ceaiuri cetăţeneşti" sau învăluită de „aburii vinului la desele mese organizate la tăierea porcului". Jurmalistul îşi exprimă simpatia faţă de tânărul său confrate şi realizează că se impun măsuri imediate:

> Mi-a fost milă de el şi pentru că din discursul exaltat pe care mi l-a ţinut am simţit dorinţa sinceră de evadare din acest mediu propice pierzaniei şi pentru că am constatat că, ajuns într-un mediu cultural, puteam pretinde multe de la el, i-am promis că-l voi ajuta să intre într-una din redacţiile orădene. A primit cu bucurie promisiunea mea, deoarece cunoştea şi preţuia jurnalistica orădeană şi viaţa culturală specială a acestui oraş. (Fehér 8-9)

Oradea părea, din punct de vedere cultural, la răscrucea de veacuri, cu un stil arhitectural care o plasa în imediata vecinătate a Vienei şi Budapestei[13], un mic *pământ al făgăduinţei*, în care Ady ajunge în prima jumătate a lunii decembrie 1899, cu o uşoară întârziere, după ce solicitase un avans pentru banii de călătorie. Dar, în pofida supărării pricinuite de lipsa de punctualitate, Pásztor Bertalan îl primeşte cu braţele deschise, subliniind încă o dată elanul şi devotamentul lui Ady faţă de profesie şi de actul scrisului: „Geniul lui a căpătat aripi, aici, în aerul cultural al oraşului *Sângelui şi aurului*, ducându-l pe poet spre înălţimile nemuririi" (Fehér 9). Crăciunul îl petrece alături de părinţi, la Micenţiu, cărora le linişteşte temerile încă o dată, „spunându-le că la Oradea va avea ocazia să practice un jurmalism mai dezvoltat."

La *Libertatea*, oficiosul partidului liberal, avea să lege prietenii durabile cu Biró Lajos şi Nagy Endre, cei doi, conform mărturiilor sale, jucând „un rol important în faptul că Oradea a însemnat pentru el o altă viaţă, o viaţă nouă, că aici a devenit, din om tânăr, bărbat." (Fehér 10) *Libertatea* era însă şi oficiosul partidului aflat la guvernare şi cum viaţa cotidiană în vremurile oblăduite de acea guvernare era marcată de un puternic conservatorism, Ady nu a scris niciodată articole politice, ci s-a mărginit la „scrieri cu caracter social, literar, cronici teatrale, precum şi aşa-numitele ştiri cotidiene". Reţinem

[13] Un stil condamnat de oamenii de litere conservatori, precum Rádl Odön, de pe poziţiile unei solide culturi clasice, care îi apostrofa pe tinerii moderni „loviţi de morbul numit secession". Ady a răspuns unor astfel de critici, chiar în paginile lui *Szabadság*, într-un articol intitulat „Să aruncăm pana"

BDD-A2886 © 2013 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:58 UTC)

amestecul de umor, chiar macabru, şi sarcasm cu care îmbracă ştirile sau le reinventează, spre deliciul publicului cititor:

> – ...N-are nici o importanţă. Nu interesează publicul. S-a întâmplat ca vărul meu să fie bine dispus. E adevărat că şi-a împuşcat nevasta, a sugrumat-o pe soacră-sa, i-a înjunghiat pe cei patru copii ai săi – dar ce treabă are publicul cu toate acestea? În casa mea fac ce doresc!... Şi apoi e un băiat atât de nebunatic şi de vesel. Nici nu poţi să fii supărat pe el. De ce să fie stigmatizat în faţa întregii lumi?... Nu-i suficient că, datorită unor paragarafe nenorocite ale legii, va avea neplăceri. Cel puţin presa să nu scrie despre el.
> – Dar, vă rog, se ştie că ar fi decedat toate cele şase victime...
> – Cu atât mai mult, vă rog să nu relataţi nimic. Să nu tulburăm somnul morţilor! (Fehér 13)

În Oradea lui *fin de siècle* apăreau patru cotidiene: *Libertatea Szabadság*, care deşi organ al partidului liberal beneficia de o subvenţie din partea statului; *Nagyvárad / Oradea*, al partidului independent de la '48; *Tiszántúl / Dincolo de Tisa*, foaia episcopiei catolice; şi *Nagyváradi Napló*, singurul cotidian independent de partidele politice sau de alte instituţii, organizaţii, cercuri de interese. Din ce în ce mai încorsetat de restricţiile impuse la, paradoxal, *Libertatea*, Ady era pe punctul de a lua decizia de a părăsi oraşul, când Fehér Dezső i-a făcut oferta de trece la *Nagyváradi Napló*, avertizându-l în legătură cu duritatea bătăliilor şi a campaniilor de presă pe care urma să le susţină împotriva celorlalte cotidiene şi, în general, împotriva oricărui organ de presă cu vădite atitudini conservatoare. În scrisoarea pe care i-o trimite lui Fehér a doua zi după discuţia lămuritoare, Ady îşi exprimă încă o dată crezul politic şi sentimentele faţă de urbea varadiniană:

> „Stimate domnule Redactor!
> (...) Un an şi jumătate am fost colaborator la „Libertatea". Publicul are dreptul de a judeca valoarea activităţii mele. (...) Pentru cel care s-a născut nu numai pentru a mări cu un număr statisticile naşterilor şi deceselor nu e momentul potrivit de tocmeală. Luptă cum poate. Încearcă să spulbere norii grei ai prostiei şi întunericului, adunaţi asupra noastră. Eu, în acel an şi jumătate, n-am putut face acest lucru. În micuţa noastră lume maghiară se ştie că, la noi, politica este oportunistă. (...) Prin urmare, oricât i-am iubit pe colegii de redacţie, m-am plictisit de şcoala oportunismului pe care am frecventat-o un an şi jumătate. Dar tot în acest an şi jumătate, am cunoscut şi am îndrăgit mult acest oraş *cuceritor*[14], pe care n-am puterea şi nici dorinţa de a-l părăsi. (Fehér 32)

1.3 Oradea sau „Micul Paris", cum era cunoscută, va fi totuşi abandonată în 1904 în favoarea Marelui Paris, unde va sta împreună cu Leda, în câteva rânduri, dar şi singur, pe măsură ce relaţia lor va intra într-un con de umbră. Impresia pe care i-o face metropola are ca suport şi stimulent dinamica inconfundabilă a civilizaţiei occidentale. Iată şi câteva mostre de critică mai mult sau mai puţin *aliniată*, punând în discuţie această perioadă din

[14] Italicele ne aparţin.

BDD-A2886 © 2013 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:58 UTC)

existența scriitorului: „Ce enormă diferență, ce prăpastie”, exclamă Octav Şuluțiu, care consideră că astfel „Contrastul dintre cele două lumi grăbeşte precipitarea lăuntrică a forțelor lirice, ca şi tendința progresistă a gândirii poetului” (în Antonescu 141); iar Eugen Jebeleanu crede că explicația pentru plecarea la Paris „poate fi găsită în altă parte” decât în sentimentele pentru muza sa. „O putem afla, mai presus de orice, în imensul dezgust pe care-l simțea poetul pentru societatea feudală maghiară” (4). Când Ady Endre ajunge la Paris, trecuseră trei ani de la Expoziția internațională. „Invenții noi (...) fuseseră prezentate (...) Există deja telefonul, automobilul începe să ironizeze echipajele (...) Toate aceste maşini (...) sînt făurite pentru desfătările oamenilor bogați de către mîinile oamenilor săraci” (Jebeleanu 8-9).

A. E. Baconsky constată că, în pofida „lipsei de apetit pentru mediile pariziene”, poetul se simte „excelent”. Şi, în spiritul contradictoriu care îl caracterizează pe Ady, „Preferințele lui care exclud Budapesta merg înspre cele două extreme: îi place să locuiască fie la Paris, fie în casa părintească de la ţară” (în Acsan 10) Că *poetul* se simte „excelent” o dovedeşte publicarea unui nou volum de versuri, intitulat chiar *Új versek / Versuri noi*, în 1906, la Budapesta. Cu care consacrarea e definitivă. Ceea ce nu presupune unanimitate sau reducerea la tăcere a celor cu care polemiza. O lirică incomodă pentru criticii conformişti, o lirică hrănită cu experiențele de viață dar şi cu acumulările pe filiera franceză, având însă ca fundal o bună cunoaştere a ideilor lui Nietzche, toate acestea îi atrag în primul rând epitetul de *decadent*. Cel puțin, căci, în opinia, elaborată în aceiaşi termeni stângişti, a lui Octav Şuluțiu, în versurile lui Ady „clasele posedante şi servitorii lor sesizau vuietul surd, deşi încă îndepărtat, al valului revoluționar” (în Antonescu 142). Şi Eugen Jebeleanu îl descrie ca pe un vizionar, un profet al vremurilor noi, menționând, în acest sens, un fragment dintr-un articol din *Nagyváradi Napló*, scris în 1902: „Numai cei slabi cad în genunchi. Viitorul îl clădesc aceştia. Un viitor mai bun. Viitorul nostru, al tuturora. Trebuie să terminăm odată cu rangurile, cu privilegiile, cu împilările, cu aristocrația şi cu clasa exploatatoare” (7)

Astăzi ne pot părea ciudate asemenea formulări, dar ele sunt parțial justificate, dacă ținem cont de momentele istorice la care au fost scrise. Pe de altă parte însă şi unele trăsături ale operei lui Ady favorizau acest gen de comentarii, căci el, „ca şi mulți alți poeți nemulțumiți de inegalitățile societăților democratice capitaliste, credea în sisteme sociale egalitare” (Antonescu 8). Afectat de reacțiile multiple şi contradictorii, scriitorul călătoreşte din ce în ce mai des prin Europa, rătăceşte parcă, ducând o viață agitată, „cheltuindu-şi energia şi o robustă rezistență fizică – medicii sunt uimiți cât de uşor se reface dintr-o boală acest bărbat”, (Şuluțiu în Antonescu 142).

A. E. Baconsky, cel mai rafinat dintre comentatorii invocați până acum, vorbeşte despre „Femeile ce se succed ulterior în viața lui agitată, pândită de umbre malefice”, care „nu mai sunt decât nişte vestale ale desfrâului, până când o tânără aristocrată cu ambiții literare, Boncza Berta (...) devine soția lui, în 1915” (în Acsan 10-11). Boncza Berta, cu numele literar Csinszka, este castelana de la Ciucea, unde poetul işi petrece ultimii ani, aflându-şi totuşi sfârşitul într-un sanatoriu din Budapesta, „în toiul revoluției socialiste,

BDD-A2886 © 2013 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:58 UTC)

după ce câtva timp înainte o delegaţie de revoluţionari au venit să-i prezinte omagiul lor" (Şuluţiu în Antonescu 143). Pentru ca lumina să cadă corect asupra acestei scene cu inflexiuni apoteotice, să reţinem, în încheierea acestei secvenţe, cuvintele cu care A. E. Baconsky concluzionează acea parte, din prezentarea sa, consacrată unei „biografii convulsive": „În anii maturităţii figura lui, cu ochii uşor exoftalmici, avea ceva dintr-un satir melancolic" (în Acsan 11)

2. Tălmăciri şi ecouri

2.1 O foarte temeinică trecere în revistă a transpunerilor în limba română a creaţiei lui Ady Endre face Nae Antonescu, cu ocazia reeditării volumului *Sânge şi aur*, apărut la Oradea în 1930 şi cuprinzând traduceri de George A. Petre. Regretatul critic sătmărean prefaţează şi postfaţează reeditarea din 1996, oferindu-şi spaţiul necesar unei re-evaluări atât a operei autorului cât şi a eforturilor celor care s-au încumetat să îl aproprieze. Unii dintre aceştia, chiar contemporani cu Ady, au avut avantajul de a fi studiat în univesităţile maghiare din acele timpuri, cunoscând bine limba. Iniţial tipărite în periodice, traducerile sunt cuprinse, în zilele noastre, în peste douăzeci de cărţi.

Prima a apărut la Oradea, este vorba de volumul *Laura* în tălmăcirea lui Justin Ilieşiu, urmată de alte ediţii de autor girate de George A. Petre, Costa Carei, Emil Giurgiuca, Eugen Jebeleanu, G. Georgescu, T. Murăraşu şi Paul Drumaru. Au existat, de asemenea, antologii din lirica maghiară sau universală, incluzând poezii de Ady: *Lirica socială universală* (Braşov, 1947) alcătuită de Ilie Haşeganu; antologia publicată în 1948 de Casa Şcoalelor, alcătuită de Petre Nistor, celebrând şaptezeci de ani de la naşterea poetului; *Poeme maghiare* de Eugen Jebeleanu (Bucureşti 1949); *Din lirica universală* de Lucian Blaga (Bucureşti, 1957); *Poeţi ai libertăţii* (Bucureşti, 1957) şi *Octombrie roşu în literatura popoarelor* (Bucureşti, 1958), ambele viciate, în opinia lui Nae Antonescu, de „extremismul politic de stânga"; *Antologia literaturii maghiare*, vollumul III (Bucureşti, 1968). Volume cu versuri originale au inclus, la sfârşit, şi traduceri din Ady: *Tortul clipelor singuratice* de V. Ungur (Lugoj, 1928); *Talaz* şi *Traista mea* de I. Al. Bran-Lemeny (Braşov 1933, respectiv 1940). Se adaugă acestora cele uitate în diferite publicaţii, în total peste trei sute de poeme ale scriitorului maghiar transpuse în româneşte de peste şaizeci de traducători.[15]

2.2 Din cei menţionaţi anterior, am dorit să consituim un minim studiu de caz, întemeiat atât pe consideraţiile criticului sătmărean, cât şi pe lectura, în paralel, a două ediţii din traducerile după poemele lui Ady Endre. Astfel, preocupările lui Eugen Jebeleanu în această direcţie se concretizează încă din 1947, prin tipărirea volumului *Calea robilor*, urmat în 1948[16] de *Poeme din Ady Endre*, ca în 1949 să apară *Poeme maghiare*, iar în 1955 pur şi simplu *Poeme*, reeditate în 1977. Din cele aproximativ 100 de poezii, unele au

[15] Pentru lucrarea de faţă, am preluat cu minime modificări, enumerările făcute de Nae Antonescu.
[16] Un an se pare destul de bun pentru traducerea şi receptarea lui Ady în România.

BDD-A2886 © 2013 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:58 UTC)

fost incluse şi în volume colective, Jebeleanu dovedindu-se un „traducător sârguincios, în continuă tendinţă de perfecţionare şi modernizare a expresiei" (Antonescu 20).

Am avut curiozitatea, stârnită de această ultimă afirmaţie, să comparăm ediţia din 1955, care conţine 78 de poeme, cu cea din 1977, în care regăsim acelaşi număr de poeme, cu aceleaşi titluri menţionate la cuprins, sesizând doar două modificări: *Şoaptele toamnei* din 1955 devin *Freamătul toamnei* în 1977, dar numai la „Cuprins", căci în interiorul volumului *Freamătul toamnei* apare şi în prima ediţie – poate fi o scăpare din partea traducătorului sau o eroare la corectură, putem bănui că *Şoaptele toamnei* ar fi fost titlul iniţial; iar *Înflăcăratul Martie* devine *Înflăcăratul Marte*, fapt pe care care l-am înţeles mai bine după ce am lecturat poemul, traducătorul lăsându-se uşor sedus de posibilitatea unui joc de cuvinte asupra căruia vom reveni.

Ce apare în ediţia din 1977? În poemul *Trîmbiţa cerului*, al doilea vers din ultima strofă, identic cu ultimul, „Găsi-şi-va moartea grea-nfiorătoare" e înlocuit cu „Moarte-o să afle, înfiorătoare". În *Cîntecul iacobinului maghiar*, pe numele lui Árpád sunt plasate accentele care lipseau din ediţia anului 1955. În *Soarelui de martie*, titlu păstrat în 1977, ocurenţa lui „Marte", cu inflexiunile sale războinice, este generalizată. El apărea de două ori în ediţia din 1955, dar în cea nouă înlocuieşte şi cei trei „Martie" care existau, probabil din dorinţa de a accentua asocierea zeului războiului cu revoluţia maghiară de la 1848.[17] O situaţie asemănătoare avem şi în cazul poemului *Înflăcăratul Marte*, de care am pomenit deja. Tot aici, ultimul vers din penultima strofă, „Trebui' de-o sută de-ori mai mult să vrea" este înlocuit cu „Este dator de-o sută de-ori mai mult să vrea". În *Trecerea-n revistă a oştilor, primăvara* avem două versuri modificate faţă de ediţia mai veche: „La sînge tragem, suntem, înşişi, sînge" devine „La sînge tragem, căci suntem chiar sînge"; iar „Pot focul duşmănos pe noi să-şi lase" se transformă în „Pot jarul duşmănos pe noi să-şi lase". În fine, mai întâlnim două sau trei situaţii în care cratima este preferată aspotrofului sau invers. Acestea ar fi cam *toate* intervenţiile traducătorului, la un interval de douăzeci şi doi de ani.

Ce nu apare totuşi în ediţia din 1977? În prefaţa, cu destule accente stângiste, din 1955, erau invocate şi numele unor critici maghiari mai *aliniaţi* ideologic şi cu formulări mai radicale: „Ady (scrie Révai József, în studiul său, apărut în 1945 la Budapesta, după ce fusese tipărit mai înainte, datat 1938-1941, la Moscova) a fost (...) o minte care vedea limpede şi departe. (...) Vedea că proletariatul socialist este cea mai impunătoare forţă în transformările democratice". Era *limpede* că, încă de dinainte de cel de al Doilea Război Mondial, reflectorul începuse să bată puternic de la răsărit, iar Jebeleanu nu face altceva decât să îşi pună ochelarii de protecţie. Ca să poată suda mai bine textul prefeţei, îl invocă în imediata succesiune pe Georg Lukács, care, deşi cu puternice vederi de stânga şi cu volte spectaculoase în biografie, rămâne una din marile figuri ale teoriei literare a secolului XX. Lukács îi luase apărarea lui Ady atunci când acesta fusese acuzat de decadentism prin relaţionare cu simbolismul promovat în creaţia sa:

[17] Nu cunoaştem dacă textul original în limba maghiară invită la o asemenea generalizare, deci nu putem aprecia riscul pe care şi l-a asumat traducătorul.

BDD-A2886 © 2013 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:58 UTC)

„Evoluţia liricii franceze – scrie Lukács György – oglindeşte în chip impunător transformările sociale. Şi, la poeţii cu adevărat demni de a fi luaţi în seamă, revolta şi mîhnirea au smuls sunete noi lirei. Rimbaud, bunăoară, a fost ostaşul Comunei din Paris, din 71. Despre acest fapt nu vor să-şi aducă aminte cei care estetizează această poezie cu adevărat nouă, la fel cum cei de la revista Nyugat *(Occidentul) revoluţionarismul lui Ady."* (în Jebeleanu 13)

Desigur, în ediţia din 1977, Georg Lukács a rămas, dar a dispărut Révai József. Ca şi Robotos Imre, care fusese menţionat cu un studiu despre entuziasmul cu care Ady comentase evenimentele revoluţiei burghezo-democratice din Rusia anului 1905, în articolul „Cutremurul" din *Budapesti Napló*: „Poate că pe Kremlin a şi început să fluture steagul roşu... Prin sînge, ruine, flăcări, democraţia rusă răzbate triumfătoare până la tron. Răzbate peste castelul domnesc, peste fabricile ce torturează, peste lăcaşurile popeşti răspînditoare ale prostiei, peste nemiloasele cazărmi..." (în Jebeleanu 15)[18].

3. În loc de epilog

Recunoaştem în fragmentul reprodus mai sus câteva din temele preferate ale lui Ady, întâlnite nu doar în poezie ci şi în proza sau jurnalistica sa, care vor forma obiectul celei de a doua jumătăţi a acestui studiu. Teme ca antimilitarismul, anticlericalismul, anticonservatorismul, antifeudalismul – toate acestea sunt abordate de Ady de pe poziţiile celui care este conştient că e nevoie de o schimbare uriaşă, întrucât o parte din idealurile revoluţiei de la 1848 fuseseră abandonate sau utilizate în alte scopuri de cei care guvernau la momentul acela. Reacţiile sunt pe măsura felului său de a fi, magistral surprins de A. E. Baconsky:

Temperament aprig, deschis şi orgolios, înclinat spre umorile paroxistice, Ady a fost un personaj baudelairian şi hugolian în acelaşi timp – şi poezia lui se întinde pe imensul spaţiu dintre aceşti doi poli. (...) Lirismul lui Ady e o plantă malignă şi suavă, schimb secret de candori şi otrăvuri conţinute, mişcare eternă spre un ideal dureros şi expiere chinuitoare. (...) Univerrsul valorilor autohtone e pentru asemenea poeţi cumpăna stihialului ontologic. (în Acsan 11)

Am fi putut încheia, destul de brusc poate, cu aceste fragmente de portret, dar, în spiritul postmodernismului care încă ne animă, am hotărât să oferim şi un al doilea final al acestei tentative de reconsiderare nu numai a lui Ady Endre, ci şi a epocii sale. Baconsky pomenea de „universul valorilor autohtone", Jebeleanu insista pe tristele realităţi ale Ungariei de la răscrucea de veacuri, conturând un Ady revoluţionar aproape pe baricade, ceea ce nu ne îndoim că poetul nu ar fi fost să fie. Un episod din perioada orădeană, acea Oradie a lui *fin de siècle*, ne-a atras atenţia asupra felului în care se făcea politică, gazetărie dar şi justiţie în acele vremuri.

[18] Toate citatele din Eugen Jebeleanu sunt din prefaţa primei ediţii, respectând deci paginaţia din 1955.

BDD-A2886 © 2013 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:58 UTC)

Dornic să vadă naţiunea maghiară singură şi unită, indiferent de „confesiune, naţionalitate şi clasă socială” (Fehér 106), poetul a întreţinut numeroase polemici cu cei de la *Tiszántúl / Dincolo de Tisa*, ziar care „agita spiritele cu o politică catolicizantă”. În articolul „O mică plimbare”, publicat în numărul din 22 aprilie 1901 al lui *Nagyváradi Friss Újság*, unde s-a oferit să ţină o vreme locul unui coleg de breaslă, concentrat ca locotenent în rezervă, Ady îi atacă pe rezidenţii de la Şirul Canonicilor, fapt care îi atrage din partea capitlului orădean o acţionare în judecată pentru „injurie prin tipăritură” (Fehér 108). Judecătoria regală îl găseşte vinovat şi îl obligă să publice sentinţa pe cheltuială proprie în primul număr al ziarului *Nagyváradi Friss Újság*, precum şi la plata cheltuielilor de judecată, dar „în baza legii XLIII din 1890, deocamdată, îl declară insolvabil.” (Fehér 109). Recunoscându-şi calitatea de autor al articolului, scriitorul, de fapt jurnalistul este condamnat la trei zile de închisoare şi la o amendă de zece coroane, care se putea preschimba în detenţie de o zi în caz de insolvabilitate. În descrierea procesului, se afirmă că procurorul a cerut o sentinţă „severă”. Cetăţenii Oradiei aveau păreri împărţite, dar trei puncte de vedere interesante predominau: problema libertăţii presei, cea a imposibilităţii de a critica „notabilităţile medievale”, precum şi discriminările care se fac, de obicei, între oamenii de rând şi cei suspuşi. În fine, de la articol şi acţionarea în judecată până la condamnare a trecut un an, iar de abia

> În ziua de 6 iunie 1903, Ady Endre a intrat în penitenciarul procuraturii regale din Oradea pentru a-şi executa cele trei zile de detenţie. Înainte de aceasta, însă, a obţinut aprobarea Procuraturii regale de a duce cu el în închisoare cărţi, hârtie de scris şi instrumente de scris, pentru a putea lucra. Procurorul regal, Nagy Géza, om cu gândire progresistă şi admirator al talentului lui Ady – cum a dovedit în timpul rechizitoriului – a acordat acestuia, cu mult zel, toate aceste înlesniri. Proprietarii de restaurante din Oradea şi-au făcut apariţia, rând pe rând, în redacţie, întrecându-se, care mai de care, oferindu-se să trimită hrană pentru perioada celor trei zile de detenţie. Redactorul şef al ziarului „Nagyváradi Napló”, însă, n-a acceptat oferta niciunuia, mulţumindu-se să-i trimită *obişnuitul meniu de pensiune.*[19] (Fehér 115)
>
> O, dulce-amăruie viaţă de gazetar în Oradea lui 1900!

Opere citate:

Ady, Endre. *Poeme*. Trad. Eugen Jebeleanu. Bucureşti: Editura de Stat pentru Literatură şi artă, 1955.

Ady, Endre. *Poeme*. Trad. Eugen Jebeleanu. Bucureşti: Editura Kriterion, 1977.

Ady Endre. *Publicistica de la Oradea*. Ed. Fehér Dezső 1927. Trad. Rozalia Varga. Oradea, 2007.

Antonescu, Nae. „Ady Endre în româneşte”. *Sânge şi aur*. Trad. George A. Petre, 1930. Ed. de Nae Antonescu şi Corneliu Bala. Oradea: Editura Cogito, 1996.

[19] Italicele ne aparţin.

BDD-A2886 © 2013 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:58 UTC)

Baconsky, A. E. „Prezentare”. *Poemele tuturor tainelor*. De Ady Endre. Ed. de Ion Acsan. Bucureşti: Editura „Grai şi Suflet – Cultura Naţională”, 1995

Jebeleanu, Eugen. „Cuvînt înainte”. *Poeme*. De Ady Endre. Trad. Eugen Jebeleanu. Bucureşti: Editura de Stat pentru Literatură şi artă, 1955.

Şuluţiu, Octav. „Ady Endre”. Addenda. *Sânge şi aur*. Trad. George A. Petre, 1930. Ed. de Nae Antonescu şi Corneliu Bala. Oradea: Editura Cogito, 1996.

BDD-A2886 © 2013 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:58 UTC)